

تدوین چارچوب محتوای اقتصاد مقاومتی با تمرکز بر رهنمودهای مقام معظم رهبری برای ورود به حوزه‌های یادگیری در برنامه درسی ملی

دکتر حسنعلی گرمابی*

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ارائه چارچوب محتوایی برنامه اقتصاد مقاومتی و با تمرکز بر رهنمودهای مقام معظم رهبری برای ورود به برنامه درسی ملی در حوزه‌های یادگیری ذیربط انجام شده است. این پژوهش از نوع کاربردی است که برای انجام آن از روش‌های تحلیل محتوای کیفی و پیمایشی استفاده شده است. جامعه پژوهشی شامل منابع مطالعاتی و صاحب‌نظران حوزه اقتصاد مقاومتی بوده که به‌طور هدفمند انتخاب گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل با روش تحلیل کیفی و شاخص‌های آمار توصیفی انجام شده است. یافته‌های پژوهش چارچوب محتوایی برنامه اقتصاد مقاومتی برای ورود به برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است که در این چارچوب ماهیت سه عنصر برنامه درسی یعنی هدف، محتوا و سازماندهی محتوا مشخص گردیده است. در عنصر هدف ابتدا ۱۳ عنوان هدف کلی تعیین شد. سپس براساس آن‌ها اهداف جزئی دوره‌های سه ساله تحصیلی مشخص گردید. در عنصر محتوا سرفصل‌ها و رئوس کلیدی مطالب مربوط به آموزش اقتصاد مقاومتی تعیین و در بخش سازماندهی محتوا نیز روش‌های ساده به دشوار، نزدیک به دور، عینی به ذهنی و مارپیچی بین دوره‌های سه ساله تحصیلی به شکل عمودی پیشنهاد گردید. در نهایت نیز محتوای هر کدام از دوره‌های سه ساله تحصیلی با استفاده از روش سازماندهی چند رشته‌ای بین حوزه‌های یادگیری پیشنهاد شد.

واژگان کلیدی: چارچوب محتوایی، اقتصاد مقاومتی، برنامه درسی ملی، مقام معظم رهبری، حوزه‌های یادگیری

مقدمه

اقتصاد ایران دارای رویدادهای ویژه و منحصر به فردی است که وقوع برخی از آن‌ها شاید تاکنون در دنیا سابقه نداشته است. رویدادهایی چون تحریم‌های مختلف مالی و تجاری، مصرف بی‌رویه در حوزه‌های مختلف مانند انرژی و سرمایه‌های طبیعی و غیره موجب گردیده تا مقام معظم رهبری علاوه بر نامگذاری سال‌های اخیر با عناوین گوناگون اقتصادی، اقتصاد مقاومتی را به عنوان الگو و راهبرد توسعه اقتصادی مطرح و براساس آن سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را برای اجرا ابلاغ نمایند. ایشان اقتصاد مقاومتی را چنین تبیین نموده‌اند: «اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند هم آسیب‌پذیری کاهش یابد یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی طوری باشد که در برابر ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های گوناگون خواهد بود کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند» (۱۳۹۱/۶/۲).

به عبارت دیگر این راهبرد شرایطی فراهم می‌کند که اقتصاد بتواند در مقابل شوک‌ها و حمله‌ها انعطاف نشان داده و دارای قابلیت باشد که در برخورد با تکانه‌ها تاب‌آور بوده و وضعیت پایدار خود را پیدا کند و این ویژگی را با فنریت اقتصادی توضیح دهد (سیف، ۱۳۹۱). به این معنا که در اقتصاد این قابلیت وجود دارد تا آسیب‌های وارده به اقتصاد ناشی از شوک‌ها را ترمیم و تا حدودی به حالت قبل برگرداند. امروزه برخی این قابلیت را مورد سنجش قرار داده و اندازه‌گیری کرده‌اند (بریگوگلیو، کوردینا، فاروجیا و ولا، ۲۰۰۸). نمونه‌ای از این نوع ویژگی را غرب پس از دو شوک نفتی ۱۹۷۹ و ۱۹۸۳ میلادی انجام داد، بدین ترتیب که پس از این دو شوک مذکور اقدام به جایگزینی سوخت‌های فسیلی با سایر سوخت‌های نوین کرد به طوری که امروزه غرب با قیمت‌های بالا نیز دچار شوک نفتی نمی‌شود (رضوی و مهرزاد، ۱۳۹۲). سیفلو (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی بیان کرده است که اقتصاد مقاومتی یک راهبرد اقتصادی است که اولاً به معنای مقاومت اقتصادی، اقتصاد بسته، درون‌گرا و اقتصاد ریاضتی نیست. ثانیاً یک راهبرد مقطعی و کوتاه مدت نیست. بلکه راهبردی کلان و بلندمدت است که قرار

است اقتصاد کشور بر آن تکیه کند ثالثاً این راهبرد مقاوم‌سازی اقتصادی است که مقاوم‌سازی اقتصادی از مفهوم انفعالی خود فراتر رفته و ابعاد دیگری شامل اصلاحات اقتصادی، جذب شوک‌های خارجی، استفاده از ظرفیت و توان داخلی کشور، تعاملات بین‌المللی و سایر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری را نیز در بر می‌گیرد.

نگاهی بر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی کلی (پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲) و مؤلفه‌های آن نشان می‌دهد که تحقق آن سیاست‌ها مستلزم فعالیت و مشارکت جدی مردم بوده و اقتصاد مقاومتی یک الگوی مردمی است. مقام معظم رهبری (۱۳۹۱/۶/۲) در این باره فرمودند: «این‌که ما اقتصاد مقاومتی را مطرح کردیم، خود اقتصاد مقاومتی شرایطی دارد، ارکانی دارد، یکی از بخش‌هایش همین تکیه بر مردم است. مقام معظم رهبری (۱۳۹۱/۵/۳) در جای دیگر مردم و مسئولین را به حرکت جهادی در این حوزه فراخوانده و یادآور شدند: «مسئله مدیریت مصرف یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است یعنی مصرف متعادل و پرهیز از اسراف. هم دستگاه‌های دولتی، هم دستگاه‌های غیردولتی، هم آحاد مردم و خانواده‌ها باید به این مسئله توجه کنند که این واقعا جهاد است، امروزه پرهیز از اسراف و ملاحظه تعادل در مصرف در برابر دشمن حرکت جهادی است. انسان می‌تواند ادعا کند این جهاد، اجر فی سبیل الله دارد. از این رو دستگاه‌های حاکمیتی مربوط به قوای سه‌گانه، سعی کنند هیچ تولید غیرایرانی مصرف نکنند. همت را براین بگذارند که آحاد مردم مصرف تولید داخلی را بر مصرف کالاهایی با مارک‌های معروف خارجی... ترجیح دهند و خود مردم راه مصرف کالاهای خارجی را ببندند». بنابراین مؤلفه‌هایی چون اصلاح الگوی مصرف، رویکرد جهادی، دانش‌محوری، فعالیت بخش خصوصی، بیشتر نیازمند سرمایه‌های انسانی، فرهنگی و اجتماعی است، تا این‌که نیازمند سرمایه مادی باشند. بر این اساس مردمی بودن ویژگی عمده اقتصاد مقاومتی است (میلانی، ۱۳۹۴).

اقتصاد مقاومتی به عنوان یک الگوی ملی همانند سایر طرح‌های ملی نیازمند فراهم شدن بستر فرهنگی و اجتماعی مناسب است. جو فرهنگی و اجتماعی موجود در کشور می‌تواند بر له یا علیه الگوها و طرح‌های ملی عمل نماید. به عبارتی فرهنگ هر کشور

بستر اصلی حرکت عمومی آن کشور است. حرکت سیاسی، اقتصادی و علمی در بستر حرکت فرهنگی شکل می‌گیرد (اصغری، ۱۳۹۴). از سوی دیگر اسدی (۱۳۹۳) اقتصاد مقاومتی را محصول نظام اقتصاد اسلامی می‌داند. از آنجا که دین رسمی کشور اسلام می‌باشد، اجرای راهبرد اقتصاد مقاومتی مستلزم عنایت به نظام اقتصاد اسلامی است. کامفیروزی، بنیادی‌نائینی و موسوی لقمان (۱۳۹۲) نیز در پژوهشی بیان می‌کنند در اقتصاد بدون نفت با الگوی اقتصاد مقاومتی باید برای ارتقاء کیفیت محصولات، سه عامل فرهنگ‌سازی و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی لازم انجام بگیرد تا با ارتقاء کیفیت محصولات، مصرف محصولات داخلی افزایش یابد و مصرف کالاهای داخلی موجب اشتغال و کارآفرینی و همچنین منجر به سرمایه‌گذاری و گسترش تولید داخلی می‌گردد. از این رو کشورهای گوناگون با درک این مهم، برنامه‌ریزی مناسب فرهنگی و آموزشی را از طریق نهادها و ارگان‌های فرهنگی مانند آموزش و پرورش، صدا و سیما و غیره تدوین و به اجرا می‌گذارند. برای مثال نگاهی به تجربه کشورهای آسیای شرقی نشان می‌دهد که بهره‌وری از سرمایه مادی به موازات تحول در نظام آموزش عمومی، آموزش نیروی کار و سرمایه‌گذاری در زمینه فرهنگ افزایش می‌یابد و بر این اساس سرمایه‌گذاری در آموزش در کشورهای آسیای شرقی مانند سنگاپور، هنگ کنگ و کره جنوبی به مراتب بیشتر از کشورهای خاورمیانه، شمال آفریقا و آمریکای جنوبی بوده است (معدن‌دارآرانی و سرکارآرانی، ۱۳۸۸). به عبارت دیگر این نوع تجارب جایگاه بالایی سرمایه انسانی نسبت به سرمایه طبیعی و مالی را نشان می‌دهد و اگر مدیریت کنترل و بهره‌برداری بهینه از سرمایه طبیعی در یک کشور وجود نداشته باشد سرمایه طبیعی این قابلیت را دارد که به مصیبت تبدیل شود. میلانی (۱۳۹۴) یادآور شده است رسیدن به توسعه اقتصادی آن هم با رویکرد اقتصاد مقاومتی که یک الگوی مردمی است نیازمند ترویج دانش، ارزش‌ها، باورها و همچنین مهارت‌هایی در بین مردم می‌باشد و این امر خود مستلزم ارائه آموزش‌های لازم به آنان است. مثلاً در زمینه آموزش مهارت‌ها، فرخ‌پور، خانپور و فرخ‌پور (۱۳۹۴) بیان می‌کنند که شتاب فراینده و پیشرفت روز افزون تکنولوژی و علوم بشری از جمله عواملی هستند که نیاز به مهارت و آموزش دارند. پیشرفت تکنولوژی از شاخص‌های مورد نظر در اشتغال نوین می‌باشد.

سبکتکین، جعفری و جعفری (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی عوامل

اجتماعی مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به سبک زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی دریافتند میزان گرایش دانش‌آموزان به سبک زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی (یعنی گرایش به مؤلفه‌های مصرف بهینه، خرید محصولات ایرانی، پس‌انداز کردن، اولویت‌های هزینه‌ای و داشتن روحیه پیشرفت) با متغیرهای استفاده از رسانه، میزان مصرف‌گرایی خانواده، جامعه‌پذیری دینی، اهتمام مدرسه به فرهنگ اقتصاد مقاومتی و شخصیت اجتماعی پیشرفته همبستگی معنادار دارد. امیری، پرتابیان و صفری (۲۰۱۴) نقش دانشگاه و عناصر آن در تحقق اقتصاد مقاومتی را بررسی نمودند. مهمترین نتیجه این تحقیق به نقش ۴ دسته عنصر بر می‌گردد: استادان، با برگزاری نشست مناظره آزاد و نظریه‌پردازی در خصوص اقتصاد مقاومتی؛ دانشجو با انجام پژوهش‌های کاربردی در حوزه اقتصاد مقاومتی؛ برنامه درسی از طریق بازنگری سرفصل‌های دروس دانشگاهی و سازمان‌های دانشجویی از طریق تبیین گفتمان اقتصاد مقاومتی و مدیریت مؤثر منابع مالی می‌توانند در تحقق منویات رهبر معظم نقش آفرینی کنند. پیغامی و تورانی (۱۳۹۰) یادآور شدند که آموزش اقتصاد در نظام آموزشی ایران مغفول مانده و فارغ‌التحصیلان نظام آموزش و پرورش کشور که وارد زندگی اجتماعی شده و عهده‌دار مسئولیت‌های مختلف می‌شوند واجد اطلاعاتی منظم در مورد مفاهیم و اصول اقتصادی نیستند. سالبرگ^۱ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان اصلاح آموزش و پرورش برای ارتقا رقابت اقتصادی ضرورت التفات به آموزش و پرورش را در فراهم ساختن زمینه کنش‌های اقتصادی شهروندان یادآور شدند. جهانی شدن، رقابت اقتصادی در داخل و بین کشورها و مناطق جهان را افزایش داده است. به نظر می‌رسد برای افزایش رقابت اقتصادی، شهروندان بایستی دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های لازم برای موفقیت کشور و اقتصاد دانش بنیان را کسب کنند. فینکلشتاین، هنسن، هوانگ، هیرشمن و هوانگ^۲ (۲۰۱۰) یادآور شدند برنامه درسی مسئله محور اقتصاد برای دانش‌آموزان مزیت بیشتری دارد و معلمان از مواد آموزشی برنامه درسی مسئله محور رضایت بیشتری دارند. پژوهش وال‌استد و واتس^۳ (۲۰۱۵) نشان داد که

1. Sahlberg
2. Finkelstein, Hanson, Huang, Hirschman & Huang
3. Walstad & Watts

آموزش اقتصاد از سوی مقامات ایالتی مورد تأکید واقع شده و رویکرد تلفیقی^۱ در تدریس اقتصاد مورد بحث قرار گرفته است. پس می‌توان گفت آموزش اقتصاد، رفتار اقتصادی و همچنین اقتصاد مقاومتی از وظایف نظام آموزشی تلقی می‌شود و نمی‌توان از آن غفلت نمود. براین اساس در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران (۱۳۹۰) آموزش اقتصاد مورد تأکید قرار گرفته است. این امر اهمیت پرداختن به آن را در برنامه‌های درسی دوره‌های تحصیلی یادآوری می‌نماید. برای نمونه در ساحت اقتصادی حرفه‌ای هدف زیر منظور شده است: «با درک ابعاد یا روند شکل‌گیری مسائل و تحولات اقتصادی، الگوی رفتار اقتصادی خود، خانواده و جامعه را بررسی کند و روش‌های متناسب با نظام معیار اسلامی را برای تدبیر معاش به کار گیرد». یا در هدف دیگری آمده است: روش‌های مصرف بهینه و پس‌انداز را بشناسد، مصادیق آن‌ها را در زندگی شخصی و خانوادگی تشخیص دهد و در عمل به کار گیرد.

آموزش هر موضوع نیازمند طرح و برنامه‌ای است که از طریق آن یادگیری در آموزندگان ایجاد می‌شود. به این طرح و برنامه، برنامه درسی گفته می‌شود. تهیه برنامه نیازمند تعیین ماهیت عناصر آن طرح از قبیل هدف، محتوا، روش، ارزشیابی و غیره است که پس از تدوین برنامه و تعیین ماهیت آن عناصر، آموزش براساس آن آغاز می‌گردد. ضمناً از آنجایی که اقتصاد مقاومتی موضوع نو و جدیدی است که از سوی مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر مطرح گردیده حال اگر بخواهد به عنوان یک موضوع یادگیری جایی در برنامه‌های درسی نظام آموزشی داشته باشد، نیازمند طرح و برنامه درسی است. از آن‌جا که پژوهش‌های انجام شده که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره شد به‌طور مستقیم به آموزش و برنامه درسی اقتصاد مقاومتی نپرداخته است، لذا این پژوهش در راستای این برنامه درسی مغفول^۲ بوده و به دنبال آن است که مشخص نماید با کدام چارچوب محتوایی می‌توان آموزش اقتصاد مقاومتی را وارد برنامه‌های درسی نظام آموزش رسمی عمومی نمود؟

روش پژوهش

این پژوهش براساس هدف کاربردی بوده، از لحاظ ماهیت گردآوری داده‌ها دارای رویکرد آمیخته می‌باشد و با روش مطالعه کتابخانه‌ای، تحلیل محتوای اسناد، جستار نظرورزان و پیمایشی انجام شده است. بدین صورت که ابتدا با روش تحلیل محتوایی کیفی اسناد، اهداف آموزشی و محتوا تعیین و سپس از طریق جستار نظرورزان محتوا بین دوره‌های تحصیلی سازماندهی شده و با روش پیمایشی، اعتباریابی چارچوب محتوایی به‌دست آمده انجام گردید.

برای گردآوری اطلاعات از دو جامعه پژوهشی:

الف) اسناد و مدارک مرتبط ب) صاحب‌نظران استفاده شد. برای نمونه‌گیری از این دو جامعه از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. در رابطه با بخش اول یعنی تحلیل اسناد، لازم به ذکر است که اسناد بالادستی شامل بیانات مقام معظم رهبری در حوزه اقتصاد مقاومتی - که در سال‌های گذشته ایراد گردیده و در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) موجود است، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سایر منابع شامل ۲۸ مورد کتب و مقالات منتشر شده در این زمینه به‌طور عمیق مطالعه و محتوای آن‌ها مورد تحلیل کیفی قرار گرفتند. در بخش دوم جامعه مورد مطالعه صاحب‌نظران رشته اقتصاد که دارای سابقه مطالعاتی در زمینه اقتصاد مقاومتی بوده و همین‌طور صاحب‌نظران مطالعات برنامه درسی و کارشناسان گروه‌های درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی کشور بودند که با روش نمونه‌گیری هدفمند، براساس علاقه و تمایل‌شان به همکاری در این مطالعه، تعداد ۱۳ نفر انتخاب و در اعتباریابی یعنی انجام مصاحبه و تکمیل پرسش‌نامه مشارکت داده شدند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزار این پژوهش در بخش تحلیل اسناد، فیش‌برداری برای گردآوری اطلاعات از منابع مطالعاتی و در بخش دوم مصاحبه و پرسش‌نامه محقق ساخته برای احصاء دیدگاه صاحب‌نظران بود.

نوع مصاحبه از نوع پاره هدایت شده بود به طوری که ابتدا چارچوب محتوایی پیشنهادی در اختیار شرکت کنندگان قرار گرفت. سپس بعد از یک فاصله زمانی که چارچوب محتوایی پیشنهادی را مطالعه کرده بودند، مصاحبه انجام و نظرات صاحب نظران درخصوص چارچوب مذکور احصا شد و پرسش نامه محقق ساخته نیز که با ۴ معیار جامعیت، قابلیت اجرایی و به کارگیری، تناسب با اصول برنامه ریزی درسی و انسجام به دنبال اعتباریابی چارچوب بود تکمیل گردید. برای اعتباریابی چارچوب محتوایی پیشنهادی برای آموزش اقتصاد مقاومتی نیز گزاره ها و مقوله های اساسی دیدگاه صاحب نظران مطالعه، براساس نظرات آنان اصلاحات پیشنهادی انجام و مجدداً در اختیار صاحب نظران قرار داده شد که در نهایت مورد تأیید قرار گرفت.

روش تجزیه و تحلیل

در تحلیل محتوای کیفی منابع از تحلیل هدایت شده استفاده شده است. تحلیل کیفی هدایت شده نوعی ترکیب هدفمند از استقرا و قیاس است (تبریزی، ۱۳۹۳). در اینجا نیز محقق با مدنظر قرار دادن مضمون و موضوع اقتصاد مقاومتی به تحلیل و کدگذاری محتوای منابع پرداخته است. البته در فرایند کدگذاری استقرا بیشتر از قیاس به کار رفته است. از طریق کدگذاری باز و محوری، مقوله ها و مضامین مربوط به آموزش اقتصاد مقاومتی استخراج گردید. همچنین از آمار توصیفی و شاخص فراوانی درصدی برای تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده درباره میزان مطلوبیت چارچوب محتوایی از منظر ملاک های تعیین شده، استفاده شد.

روایی و پایایی ابزار

برای برآورد روایی پرسش نامه از نظرات صاحب نظران و روایی محتوایی استفاده شد به طوری که صاحب نظران درخصوص گویه های پرسش نامه که مربوط به ملاک های اعتباریابی الگوهای برنامه درسی و شامل معیارهای جامعیت، قابلیت اجرایی و به کارگیری، تناسب با اصول برنامه ریزی درسی و انسجام و هماهنگی بود، دیدگاه های خود را ارائه نمودند و ۴ معیار پیشنهادی فوق را برای اعتباریابی یک الگوی برنامه درسی که در این جا چارچوب محتوایی مدنظر بود مورد قبول دانستند.

یافته‌های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش این بود که با کدام چارچوب محتوایی می‌توان اقتصاد مقاومتی را در برنامه درسی حوزه‌های یادگیری سازماندهی نمود؟ لازم به ذکر است که آموزش هر موضوعی نیازمند برنامه درسی است. تعیین و تدوین برنامه درسی به مثابه یک طرح یادگیری مستلزم تعیین ماهیت عناصر آن از قبیل منطق، هدف، محتوا، سازماندهی محتوا، روش، ارزشیابی و غیره است. از این رو پاسخ به این پرسش یعنی تعیین چارچوب محتوایی نیازمند تعیین اهداف آموزشی اقتصاد مقاومتی است. برای رسیدن به این مقصود ابتدا با روش تحلیل محتوای کیفی، اسناد اقتصاد مقاومتی بررسی و مؤلفه‌ها و مقوله‌های مربوط به اقتصاد مقاومتی (شکل ۱) استخراج گردید و از طریق مقوله‌ها و روش اکتشافی که یکی از روش‌های تعیین اهداف آموزشی است به گونه‌ای که در این روش اهداف را از منابع و اسناد مورد نظر استخراج می‌کنند، اهداف آموزشی اقتصاد مقاومتی به دست آمد. اهداف استخراج شده در قالب شایستگی نوشته شده است. شایستگی قالبی برای بیان اهداف یادگیری یا آموزشی است که در آن دانش، مهارت و ارزش‌ها به جای آن که در سه حیطه جداگانه شناختی، مهارتی و نگرشی بیان شوند با هم ترکیب می‌شوند. از این رو در اینجا اهداف یادگیری در قالب شایستگی‌های کلی نوشته شده است. براساس اهداف به دست آمده عناصر محتوایی یعنی مفاهیم، ارزش‌ها و مهارت‌ها تعیین گردیده و سپس محتوای مربوط به آن بین ۴ دوره سه ساله نظام آموزشی با استفاده از تلفیقی از روش‌های سازماندهی عمودی مانند از ساده به دشوار، از عینی به ذهنی، از نزدیک به دور، مارپیچی که نوع روش سازماندهی عمودی براساس هدف و محتوای پیش‌بینی شده است، تنظیم گردید. برای سازماندهی افقی، روش سازماندهی چند رشته‌ای^۱ پیشنهاد شده است. به این منظور برای لحاظ نمودن محتوای اقتصاد مقاومتی در حوزه‌های یادگیری مصوب برنامه درسی ملی (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۱) میزان قرابت و تناسب مأموریت هر کدام از حوزه‌ها مورد توجه

قرار گرفت. برای مثال حوزه‌ای مثل مطالعات اجتماعی یا حوزه زبان‌آموزی، قرآن و معارف اسلامی دوره اول ابتدایی (به دلیل نبود حوزه مطالعات اجتماعی در این دوره) قابلیت بیشتری برای گنجاندن محتوای مربوطه داشتند. بر این اساس مؤلفه‌های کلیدی آموزش اقتصاد مقاومتی احصاء شد که این مؤلفه‌ها در شکل ۱ نمایش داده شده است. ضمناً برای تبیین بهتر در پایان جدول سازماندهی هر هدف (جداول ۱ تا ۱۳)، منطق و نکات سازماندهی مربوط به آن هدف به صورت کوتاه ارائه گردیده است.

شکل ۱. مقوله‌های کلیدی آموزش اقتصاد مقاومتی

جدول ۱. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله مصرف بهینه

هدف شماره ۱: درک و فهم نقش مصرف بهینه در رشد اقتصادی، چگونگی تحقق بخشی به آن

و تلاش در این راستا

عناصر/دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	ابعاد مصرف شامل آب، برق و گاز؛ مصادیق مصرف بی‌جا؛ مصادیق مصرف به‌جا	ابعاد مصرف (انرژی، خوراک، پوشاک)؛ میانگین مصرف جهانی، میانگین مصرف کشور، برآورد میانگین مصرف خود و خانواده؛ مقایسه میانگین مصرف خود و خانواده با میانگین‌های مصرف جامعه و جهان؛ راهکارهایی برای بهبود وضعیت میزان مصرف موارد بررسی شده.	ابعاد مصرف (انرژی، دارو، لوازم خانگی) میانگین مصرف کشور؛ میانگین مصرف جهانی؛ برآورد میانگین مصرف خود، خانواده و مدرسه؛ مقایسه میانگین‌های خود، خانواده و مدرسه با میانگین‌های جامعه و جهان؛ راهکارهایی برای بهبود وضعیت میزان مصرف موارد بررسی شده	ابعاد مصرف (انرژی، تزئیناتی، دارویی و غیره)؛ مقایسه میانگین مصرف کشور با میانگین مصرف کشورهای پیشرفته؛ راهکارهایی برای بهبود وضعیت مصرف موارد بررسی شده
حوزه‌های یادگیری ارائه‌کننده	- زبان و ادبیات فارسی - علوم تجربی - قرآن و معارف اسلامی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - علوم تجربی - ریاضی - آداب و مهارت‌های زندگی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - ریاضی - آداب و مهارت‌های زندگی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی

منطق و نکات سازماندهی محتوای هدف شماره ۱: روش سازماندهی محتوای این هدف از عینی به ذهنی و مارپیچی است. در دوره اول ابتدایی یادگیرنده از طریق آشنایی با مصادیق مصرف بهینه، مفاهیم مصرف به‌جا و اسراف را درک نموده و در دوره‌های بعدی این درک و فهم گسترش می‌یابد. نظر به این‌که در دوره اول ابتدایی حوزه یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی به‌طور مستقل وجود ندارد محتوای پیشنهادی دوره اول ابتدایی به‌طور تلفیقی با حوزه‌هایی مانند زبان و ادبیات فارسی، علوم تجربی و قرآن و معارف اسلامی پیش‌بینی شده است. از آن‌جا که یکی از راه‌های شناخت فرهنگ خود آشنایی با فرهنگ‌های دیگر می‌باشد (فاضلی، ۱۳۹۰) در این هدف و حتی اهداف دیگر آشنایی با وضعیت شاخص‌های مصرفی دیگر کشورها مطرح شده است تا یادگیرندگان با مختصات فرهنگی مصرفی خود آشنا شوند.

جدول ۲. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله آموزش اقتصاد

هدف شماره ۲: آشنایی با علم اقتصاد و اصول مسلم اقتصادی و نحوه کاربرست آن
برای رشد اقتصادی در زندگی

عناصر/دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	مفاهیم پول، کار، تولید؛ کمیابی و مصادیق و ابعاد آن در زندگی فردی مثل کمیابی در منابع پولی، خوراک و پوشاک	تولید، توزیع و مصرف به عنوان چرخه فعالیت اقتصادی؛ ابعاد و مصادیق کمیابی در محیط زندگی؛ هزینه و انواع هزینه‌های یک خانواده؛ سرمایه و ابعاد آن مانند سرمایه مالی و فردی؛ جمعیت فعال و غیرفعال؛ بی‌کاری؛ اشتغال؛ صادرات؛ واردات؛ تبلیغات	انواع سرمایه(مادی، انسانی و اجتماعی)، سود، بهره‌وری، رشد اقتصادی، تجارت؛ عوارض؛ بودجه؛ تعریف اقتصاد و ابعاد آن مانند کشاورزی، انرژی، مالی، صنعت، فناوری، تعاون و خدمات؛ ابعاد سبد مصرفی خانواده شامل خوراک، پوشاک، تحصیل، بهداشت و درمان و غیره	انواع اقتصاد از منظر مالکیت مانند خصوصی، دولتی؛ تولید ناخالص داخلی؛ نرخ رشد تولید ناخالص داخلی؛ اقتصاد دانش بنیان و مصادیقی برای آن؛ عرضه و تقاضا و رابطه بین آن‌ها؛ تورم، نقدینگی و تأثیر نقدینگی بر تورم؛ تسهیلات بانکی؛ تجارت الکترونیکی؛ کارآفرینی؛ نحوه استفاده از انواع سرمایه در کار آفرینی؛ آشنایی با گمرک؛ تحلیل هزینه و فایده یک فعالیت اقتصادی
حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	- ریاضی - زبان و ادبیات فارسی - علوم تجربی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای شماره ۲: روش سازماندهی محتوای این هدف ترکیبی از روش‌های ساده به دشوار، عینی به ذهنی و مارپیچی است به‌طوری که در دوره ابتدایی شناخت و آموزش اقتصاد به‌طور ضمنی آن هم بیشتر با درک ایده کلیدی «کمیابی بخش جدایی‌ناپذیر زندگی» شروع شده و در دوره‌های بعدی به تدریج اقتصاد و مفاهیم آن ارائه می‌گردد، طوری که در دوره دوم متوسطه دانش‌آموزان با مفهوم اقتصاد دانش بنیان که در اقتصاد مقاومتی اهمیت بسزایی دارد آشنا می‌شوند.

جدول ۳. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله هویت ملی و میهن دوستی

هدف شماره ۳: تقویت هویت ملی و روحیه میهن دوستی با تمرکز بر استقلال اقتصادی و احساس مسئولیت در برابر آن

عناصر/دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	جذابیت‌های میهن از منظر سرمایه‌های طبیعی و جغرافیایی؛ افتخارات میهن در حال حاضر؛ داستان‌هایی از نועدوستی و آثار آن‌ها	نوعدوستی و مصادیق آن و خاطرات دانش‌آموزان درباره نועدوستی؛ جذابیت‌های میهن؛ افتخارات میهن؛ مصادیق میهن دوستی؛ مقایسه عملکرد خود و خانواده با مصادیق میهن دوستی؛ بررسی نقش فعالیت‌های اقتصادی خود و خانواده در رشد و خودکفایی کشور	آثار نועدوستی؛ مصادیق میهن دوستی در کشورهای دیگر، مقایسه فعالیت‌های اقتصادی خود و مردم با فعالیت‌های اقتصادی مردم کشورهای خودکفا و موفق؛ نحوه مشارکت در رشد اقتصادی کشور از قبیل استفاده از کالای داخلی، دادن خمس، زکات و مالیات؛ افتخارات میهن در طول تاریخ	جایگاه جغرافیایی سیاسی ایران در جهان؛ افتخارات میهن در طول تاریخ؛ چرایی و ضرورت نועدوستی، میهن‌گرایی و مشارکت اقتصادی
حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	- زبان و ادبیات فارسی - قرآن و معارف اسلامی - علوم تجربی	- زبان و ادبیات فارسی - علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - علوم - هنر	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی - ریاضی - قرآن و معارف اسلامی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - زبان و ادبیات فارسی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۳: ایده کلیدی محتوای این هدف احساس مسئولیت است. از این رو محتوای پیش‌بینی شده ابتدا به‌طور ضمنی بدنبال علاقه آفرینی و احساس تعلق دانش‌آموزان به کشور بوده و پس از ایجاد انگیزه در مورد تلاش برای رشد کشور فعالیت اقتصادی به عنوان مصداق میهن دوستی مطرح شده است. از این رو روش سازماندهی محتوای مربوطه از عینی به ذهنی و مارپیچی است.

جدول ۴. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله تقویت روحیه تولید و کارآفرینی

هدف شماره ۴: تقویت روحیه تولید و کارآفرینی در خود و دیگران
براساس نیازهای جامعه و بازار کار

دوره دوم متوسطه	دوره اول متوسطه	دوره دوم ابتدایی	دوره اول ابتدایی	عناصر/دوره تحصیلی	سازماندهی محتوا
تولید داخلی، آشنایی با کشورهای موفق در توسعه تولید داخلی، بررسی عوامل مؤثر بر توسعه تولید داخلی آن کشورها، پیشنهادات و راهکارهایی برای توسعه تولید داخلی؛ شناسایی محصولات داخلی در جنبه‌های مختلف که مردم بدلیل عدم آگاهی از محصولات مشابه خارجی استفاده می‌کنند و برآورد آثار اقتصادی این امر؛ مراحل کارآفرینی و نمونه‌هایی از کارآفرینی در سطح کشور	مفهوم تولید داخلی، آگاهی از فواید و آثار تولید داخلی در رشد کشور؛ بررسی عوامل مؤثر بر تولید داخلی شامل عوامل دولتی و مردمی به همراه مصادیق آن‌ها، ارزیابی میزان مشارکت خود و خانواده در توسعه تولید داخلی؛ مفهوم کارآفرینی، ارائه مصادیق کارآفرینی، برشماری نمونه‌هایی از کارآفرینی در جامعه محلی	مفهوم تولید داخلی، آثار تولید محصولات خانواده یا محل زندگی خود؛ بررسی نقش خود و خانواده در افزایش تولید داخلی؛ آشنایی با محصولات داخلی مرتبط با کودکان مانند لوازم التحریر، اسباب بازی و غیره	برشماری محصولات تولیدی خانواده، شهر یا روستای محل زندگی؛ تهیه لیست اسباب‌بازی و وسایل شخصی خود که ساخت داخل کشور هستند	محتوا	
- ریاضی - علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی	- مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی - ادبیات فارسی - ریاضی	- ریاضی - علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی	- ریاضی - علوم تجربی - زبان و ادبیات فارسی	حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	

منطقی و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۴: ایده کلیدی این هدف «می‌خواهم چیزی خلق و تولید کنم» می‌باشد. بدین منظور محتوای پیش‌بینی شده با روش از نزدیک به دور و به صورت مارپیچی سازماندهی گردیده تا دانش‌آموزان با دقت در سطح و میزان تولید خانواده و جامعه محلی خویش و آثار آن به ضرورت روی آوردن به تولید داخلی پی برده و آمادگی فعالیت در کارهای تولیدی یا تشویق دیگران و خانواده خود به تولید و کارآفرینی را پیدا نمایند.

جدول ۵. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله مشارکت در مقابله با تحریم‌ها

هدف شماره ۵: درک و فهم تکانه‌ها، تهدیدها و تحریم‌های اقتصادی خارجی و آثار آن
و تلاش مداوم فردی و جمعی برای مقابله با آن‌ها

عناصر/دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	محتوا	---	مفهوم تحریم؛ توضیح آن با مثال فرضی تحریم یک خانواده از طرف همسایگان؛ راهکارهایی برای برون رفت از تحریم یک خانواده	مفهوم تحریم، آشنایی با تحریم‌های وضع شده بر کشور، تحلیل آثار آن‌ها؛ راهکارهایی برای برون رفت از آن‌ها؛ آشنایی با نقش مردم در مبارزه با تحریم؛ تحلیل عملکرد خود و خانواده در مبارزه با تحریم
حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	---	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - زبان و ادبیات فارسی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۵: ایده کلیدی در اینجا «تحریم به مثابه یک تهدید همواره وجود دارد پس برای مقابله با آن باید تلاش کرد» می‌باشد. با توجه به این‌که تحقق راهبردهای اقتصادی چهارگانه تهاجمی، رقابتی، تدافعی و محافظه‌کارانه که متناسب دوران تحریم هستند مستلزم مشارکت مردم در اموری مانند فعال‌سازی ظرفیت‌های موجود تولیدی و افزایش کارآمدی، خودکفایی در مواد غذایی و تقویت بخش کشاورزی، حمایت از تحرک بی‌وقفه بین‌المللی و حضور فعال در معاهدات منطقه‌ای و جهانی و مهار تورم و جلوگیری از اتلاف منابع است (سیف و حافظیه، ۱۳۹۲) در این هدف و هدف شماره ۹ (باور داشتن به ظرفیت بین‌المللی) آشنایی یادگیرندگان با نقش خود و دیگر شهروندان در تحقق اهداف فوق مورد تأکید قرار گرفته است. از این رو سازماندهی محتوا طوری پیشنهاد گردیده که

از دوره دوم ابتدایی دانش آموزان به طور ضمنی با مفهوم تحریم آشنا می شوند و علاوه بر آشنایی به راهکارهای برون رفت از آن و نقش اعضای خانواده و مردم در مقابله با آن می اندیشند. از این رو روش سازماندهی پیشنهادی روش های از جز به کل و مارپیچی است. البته با توجه به بُعد انتزاعی موضوع، در دوره اول ابتدایی محتوایی پیش بینی نشده است.

جدول ۶. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله مهارت انتخاب و تصمیم گیری اقتصادی

هدف شماره ۶: توانایی درک و فهم موقعیت ها و مسائل اقتصادی فردی، خانوادگی، محلی و ملی و بهره گیری از مهارت تصمیم گیری و آینده نگری مناسب در حل آن ها

عناصر / دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
تفکر و خلاقیت	آموزش مهارت تجزیه و تحلیل موقعیت‌ها و مسائل اقتصادی کودکان و تعیین عوامل مؤثر بر آن موقعیت‌ها و مسائل؛ آموزش ضمنی مهارت پیش‌بینی و پیشگیری در قالب داستان نیمه تمام، موقعیت‌های فرضی؛ مصادیق آینده‌نگری و تصمیم‌های کودکانه در امور اقتصادی مانند پس‌انداز	آشنایی با جایگاه انتخاب، تصمیم‌گیری و آینده‌نگری در زندگی از طریق داستان؛ مقایسه افراد آینده‌نگر با افراد بی توجه به آینده از منظر اقتصادی؛ تشخیص فرایند تصمیم‌گیری مناسب در داستان‌های فرضی؛ ارزیابی میزان مهارت تصمیم‌گیری و آینده‌نگری خود و خانواده	مراحل تصمیم‌گیری مناسب؛ عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و آینده‌نگری اقتصادی مانند واقع‌نگری و جامع‌اندیشی؛ ارزیابی میزان رعایت عوامل مؤثر بر برنامه‌ریزی و آینده‌نگری اقتصادی از سوی خود و خانواده؛ ارائه راهکارهایی برای رعایت عوامل مؤثر در برنامه‌ریزی و آینده‌نگری مناسب؛ ارائه نمونه‌های تاریخی از انتخاب‌های موفق و ناموفق اقتصادی کشور مثلاً عضویت در یک سازمان تجاری یا خروج از یک سازمان یا انجمن همکاری تجاری	عوامل مؤثر بر برنامه‌ریزی و آینده‌نگری اقتصادی کشور؛ معرفی کشورهایی که با انتخاب، برنامه‌ریزی و آینده‌نگری صحیح در حوزه اقتصاد موفق بوده‌اند، نقش مردم آن کشورها در تحقق برنامه‌های مناسب؛ ارائه راهکارهایی برای رعایت مراحل و اصول برنامه‌ریزی اقتصادی در سطح استان و کشور؛ نقد تصمیم‌ها و سیاست‌های اقتصادی کشور
	حوزه‌های یادگیری ارائه‌کننده	تمامی دروس	علوم انسانی و مطالعات اجتماعی علوم تجربی ریاضی آداب و مهارت‌های زندگی	علوم انسانی و مطالعات اجتماعی آداب و مهارت‌های زندگی کار و فناوری

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۶: ایده کلیدی نهفته در این هدف مهارت تصمیم و انتخاب مناسب از منظر اقتصادی است. در سازماندهی روش‌های کل به جز و ساده به دشوار به‌کار رفته است که ابتدا دانش‌آموزان در زمینه فرایند تصمیم‌گیری و حل مسئله آموزش می‌بینند و در دو دوره متوسطه با تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی اقتصادی آشنا می‌شوند.

جدول ۷. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله مبارزه با فساد اقتصادی

هدف شماره ۷: درک و فهم آثار سوء فساد اقتصادی و تلاش فردی و جمعی برای دستیابی به جامعه اقتصادی سالم

عناصر / دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	آموزش درستکاری در امور اقتصادی از طریق داستان کودکان؛ نحوه تقسیم صحیح درآمدها در قالب مسئله و داستان بین شرکای مطرح در داستان یا مساله	معرفی موقعیت امن و سالم یک فعالیت اقتصادی کوچک و موقعیت ناسالم یک فعالیت اقتصادی؛ مقایسه دو موقعیت سالم و ناسالم فعالیت اقتصادی؛ تحلیل عوامل مؤثر بر آن‌ها؛ تحلیل آثار موقعیت‌های سالم و ناسالم اقتصادی بر جامعه؛ نقش کودکان در هدایت بزرگسالان به فعالیت سالم اقتصادی؛ درستکاری و فساد در آیات و روایات	معرفی موقعیت‌های سالم و ناسالم فعالیت اقتصادی مردمی و دولتی؛ مقایسه آن‌ها و تحلیل عوامل مؤثر بر آن‌ها و آثار آن‌ها؛ معرفی کشورهای دارای محیط سالم اقتصادی و آثار آن محیط بر پیشرفت کشورها؛ نقش نوجوانان در فعالیت سالم اقتصادی؛ درستکاری و فساد در آیات و روایات	معرفی موقعیت‌ها و فعالیت‌های اقتصادی سالم در سطح بزرگ‌تر و ملی؛ معرفی برخی مفاصد اقتصادی در سطح بزرگ‌تر؛ تحلیل عوامل مؤثر در آن‌ها؛ ارائه راهکارهایی برای ایجاد محیط سالم اقتصادی و مبارزه با مفاصد اقتصادی؛ درستکاری و فساد در آیات و روایات
	حوزه‌های یادگیری ارائه‌کننده	ریاضی - زبان و ادبیات فارسی - قرآن و معارف اسلامی	علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - قرآن و معارف اسلامی	علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - قرآن و معارف اسلامی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۷: این هدف بدنبال ایجاد نگرش مطلوب نسبت به درستکاری و اقتصاد سالم می‌باشد و بُعد نگرشی یا به عبارت

دیگر عناصر تعقل، باور و ایمان و اخلاق مورد تأکید است. بدین جهت محتوای مربوطه با روش عینی به ذهنی سازماندهی گردیده است تا با تعقل در آثار درستکاری و فعالیت سالم اقتصادی و مقایسه آن با فعالیت ناسالم اقتصادی نگرش و گرایش لازم نسبت به درستکاری و فعالیت سالم اقتصادی در یادگیرنده به وجود آید.

جدول ۸. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله درک مسائل اقتصادی و تلاش برای حل آن‌ها

هدف شماره ۸: درک و فهم مسائل و مشکلات اقتصادی کشور و تلاش و مشارکت مؤثر برای حل آن‌ها

دوره دوم متوسطه	دوره اول متوسطه	دوره دوم ابتدایی	دوره اول ابتدایی	عناصر/ دوره تحصیلی	تجزیه و تحلیل محتوا
تحلیل مسائل اقتصادی کشور در زمینه تورم، صادرات، تولید داخلی، فقر و نابرابری، و غیره؛ بررسی نقش مردم و دولت در پدید آمدن و حل مسائل اقتصادی کشور	تحلیل مسئله اقتصادی کشور درباره بیکاری، تک محصولی بودن و هدررفت انرژی؛ بررسی نقش مردمی و عوامل انسانی در پدید آمدن و حل مسائل اقتصادی کشور	تحلیل مسئله اقتصادی شهر یا روستای محل زندگی خود، عوامل مؤثر بر پدید آمدن مسائل اقتصادی محل زندگی خود، ارائه راهکار برای حل مسئله اقتصادی محل زندگی خود، بررسی نقش خود و خانواده در پدید آمدن یا حل مسائل اقتصادی شهر یا روستای محل زندگی	آگاهی بخشی به کودکان در خصوص مسئله هدر رفت انرژی و برآورد زیان مالی در مقیاس کوچک خانواده، مدرسه یا شهر	محتوا	تجزیه و تحلیل محتوا
- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	- علوم تجربی - ریاضی	حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۸: ایده کلیدی این هدف «درک واقعیت‌ها و مسائل اقتصادی کشور و ضرورت و چگونگی تلاش برای حل آن‌ها در حد وسع» می‌باشد. برای سازماندهی آن روش‌های جز به کل و عینی به ذهنی مورد استفاده قرار گرفته تا یادگیرندگان ابتدا با مسائل اقتصادی در حوزه مصرف انرژی (آب، برق، گاز) آشنا و در دوره‌های بعدی و بالاتر با مسائل اقتصادی جامعه آشنا شوند و به اهمیت نقش افراد در پیشگیری از این مسائل و برون رفت از آن‌ها پی ببرند.

جدول ۹. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله اهمیت روابط اقتصادی بین‌المللی

هدف شماره ۹: باور به ظرفیت روابط بین‌المللی در رشد اقتصادی کشور
و درک نقش خود و جامعه در ارتقا روابط بین‌المللی

عناصر / دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	درک نیاز به روابط با دیگران به‌ویژه همکلاسی‌ها، اعضای سایر کلاس‌ها، همسایگان محل زندگی؛ چگونگی برقراری ارتباط با اعضای کلاس خود و سایر کلاس‌ها یا همسایگان محل زندگی؛ آثار ارتباط خوب و سازنده با اعضای کلاس و سایر کلاس‌ها و همسایگان محل زندگی	درک نیاز به ارتباط با سایر شهرها یا روستاها، همسایه و حتی استان‌ها و در پایه‌های آخر این دوره درک نیاز به ارتباط مؤثر با سایر کشورها؛ آثار ارتباط خوب و سازنده با دیگر شهرها، روستاها، استان‌ها و کشورها؛ چگونگی برقرار ارتباط سازنده با دیگر شهرها، روستاها، استان‌ها و کشورها	آثار روابط بین‌المللی با دیگر کشورها؛ ابعاد روابط بین‌المللی (فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی، علمی)؛ معرفی کشورهایی که با ایران روابط سازنده و دوستی دارند؛ آشنایی با نهاد بین‌المللی سازمان ملل	آشنایی با نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای مانند سازمان همکاری کشورهای اسلامی، اوپک، سازمان همکاری شانگهای، یونسکو، یونیسف و غیره؛ بررسی عوامل مؤثر بر نقش‌آفرینی مؤثر در سازمان‌ها و روابط بین‌المللی، بررسی نقش دولت، مردم و عوامل انسانی در برقراری چنین روابط سازنده بین‌المللی؛ ارائه راهکار برای برقراری روابط سازنده بین‌المللی
حوزه‌های یادگیری ارائه‌کننده	- زبان و ادبیات فارسی - قرآن و معارف اسلامی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - زبان و ادبیات فارسی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۹: ایده کلیدی در این هدف «درک اهمیت و تأثیر روابط بین‌المللی بر رشد و استقلال اقتصادی کشور» می‌باشد. روش سازماندهی این هدف از نزدیک به دور است تا دانش‌آموزان مطابق توضیحات هدف شماره ۶ با درک نقش ارتباط با دیگران در زندگی خویش به اهمیت روابط بین‌المللی و شرایط لازم و یا به عبارتی نقش دولت و مردم در داشتن روابط بین‌المللی مناسب پی ببرند.

جدول ۱۰. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله اقتصاد چند محصولی

هدف شماره ۱۰: توانایی تجزیه و تحلیل قابلیت‌های اقتصاد چند محصولی به عنوان مؤلفه کلیدی در اقتصاد مقاومتی و تلاش در جهت استقرار آن

عناصر / دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	شناخت محصولات تولیدی محل زندگی خویش؛ مقایسه شهر یا روستای فرضی تک محصولی با شهر یا روستای فرضی چند محصولی؛ نقش خود و خانواده در تولید محصولات محل زندگی خود	شناخت محصولات عمده کشور، شناخت محصولاتی که صادر می‌شوند و سهم آن محصولات در درآمد کشور؛ مقایسه صادرات کشور در طی سال‌های متمادی از منظر نوع محصولات صادراتی؛ نقش مردم و خود در صادرات محصولات؛ مفهوم اقتصاد چندمحصولی؛ مقایسه مزایا و معایب اقتصاد تک محصولی و چند محصولی	شناخت محصولات عمده صادراتی کشور؛ مقایسه محصولات صادراتی کشور با صادرات کشورهای پیشرفته از منظر تنوع محصولات؛ بررسی عوامل مؤثر به‌ویژه نقش خود مردم در صادرات محصولات متنوع (اقتصاد چند محصولی)	بررسی نحوه تنوع بخشی به محصولات صادراتی به تفکیک نقش مردم و دولت؛ آشنایی با عملکرد و نقش آفرینی مردم کشورهای موفق در صادرات چند محصولی
حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	- زبان و ادبیات فارسی - علوم تجربی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی - ریاضی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی - کار و فناوری	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۱۰: با عنایت به تأکید چندین باره مقام معظم رهبری (۱۳۹۰/۵/۲۶، ۱۳۹۱/۵/۳ و ۱۳۹۱/۶/۲) بر رهایی از وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای نفتی است. در این هدف اقتصاد چند محصولی به عنوان ایده کلیدی مطرح است و در سازماندهی محتوای آن روش‌های از نزدیک به دور و مارپیچی استفاده گردیده است به‌طوری که ضمن تکرار عناصر اصلی اقتصاد چند محصولی دامنه محتوایی آن گسترده می‌شود.

جدول ۱۱. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله چيستی و چرای اقتصاد مقاومتی

هدف شماره ۱۱: باور به نقش اقتصاد مقاومتی در رشد و استقلال اقتصادی (در سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی) و همچنین در عرصه سیاسی و اجتماعی

عناصر / دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	محتوا	تعریف ساده اقتصاد مقاومتی؛ مصادیق اقتصاد مقاومتی در سطح زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی	چرای اقتصاد مقاومتی و تأثیر آن در رشد اقتصادی در سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی؛ چيستی اقتصاد مقاومتی؛ مصادیق اقتصاد مقاومتی در کشورهای پیشرفته مانند ژاپن پس از جنگ جهانی دوم	چرای اقتصاد مقاومتی و تأثیر آن در سطح اجتماعی و سیاسی؛ نمونه‌های تاریخی و واقعی اقتصاد مقاومتی در جهان و اسلام
حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	---	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - زبان و ادبیات فارسی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۱۱: در این هدف عناصر تعقل و باور و ایمان اهمیت خاصی دارد لذا ایده کلیدی آن «پذیرش اقتصاد مقاومتی به عنوان راه حل مناسب توسعه اقتصادی» است. روش سازماندهی پیش‌بینی شده روش عینی به ذهنی و مارپیچی است البته با عنایت به انتزاعی بودن موضوع، در دوره اول ابتدایی محتوایی پیش‌بینی نشده و در دوره دوم ابتدایی آن هم در پایه‌های آخر (پنجم و ششم) دانش‌آموزان مفهوم اقتصاد مقاومتی را از طریق مصادیق آن در زندگی خانوادگی و اجتماعی در قالب داستان و روایت درک می‌نمایند و با آن آشنا می‌شوند و در دوره‌های بعدی این شناخت و درک مزایای اقتصاد مقاومتی توسعه می‌یابد.

جدول ۱۲. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله استفاده از ظرفیت داخلی

هدف شماره ۱۲: کسب توانایی برای بهره‌گیری مناسب از ظرفیت‌های داخلی کشور و بوم خویش

عناصر/دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	محتوا	طراحی و ساخت کاردستی؛ شناسایی شغل‌های موجود در محل زندگی خویش؛ مهارت‌آموزی برخی رشته‌های ساده مانند اندازه‌گیری، کاشت گیاه و غیره؛ تحلیل و تبیین آثار مهارت‌آموزی در سطح محل زندگی خویش؛ آشنایی با سرمایه‌های طبیعی و فرصت‌های اقتصادی استان خویش؛ بررسی وضع موجود چگونگی بهره‌گیری از آن‌ها؛ ارائه راهکارهایی برای بیشینه‌سازی بهره‌وری از منابع استان؛ ارزیابی میزان بهره‌گیری خانواده و همسایگان از ظرفیت‌های محل زندگی خویش	شناسایی حرفه‌ها و شغل‌های مورد نیاز شهر یا روستای محل زندگی خویش؛ نحوه دستیابی به حرفه یا شغل موفق؛ مهارت‌آموزی برخی رشته‌های ساده مانند کاشت گیاه، جداسازی قطعات یا سرهم بندی قطعات یک وسیله، مهارت‌های ابتدایی خیاطی برای دختران و امثالهم؛ آشنایی با سرمایه‌های طبیعی داخل کشور مانند خاک، آب و هوا، حمل نقل، بازار، صنعت و غیره؛ شناسایی کارآفرینان بهره‌گیرنده از سرمایه‌های طبیعی کشور؛ ارزیابی میزان بهره‌گیری خانواده و همسایگان از ظرفیت‌های اقتصادی کشور	سایر ابعاد ظرفیت‌های داخلی مانند سرمایه فرهنگی، اجتماعی در کنار سرمایه‌های طبیعی و مالی و مصادیق آن‌ها، ارتباط بین سرمایه‌های مختلف؛ بررسی مشکلات بهره‌گیری از سرمایه‌های داخلی و ارائه راهکار برای حل آن مسائل؛ مهارت‌آموزی در رشته‌هایی که زمینه فعالیت در آن‌ها در محل زندگی و یا حتی کشور وجود دارد؛ شناسایی نیازها و ظرفیت‌های اقتصادی برای کارآفرینی در محل زندگی خویش
حوزه‌های یادگیری ارائه‌کننده	تمامی دروس به‌ویژه فرهنگ و هنر	- کار و فناوری، - فرهنگ و هنر و بقیه دروس	- کار و فناوری - قرآن و معارف اسلامی، - آداب و مهارت‌های زندگی	- کار و فناوری - آداب و مهارت‌های زندگی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۱۲: مقام معظم رهبری (۱۳۹۳/۱/۱) می‌فرمایند «...گفتیم این اقتصاد [اقتصاد مقاومتی] درون‌زاست. درون‌زاست یعنی چه؟ یعنی از دل ظرفیت‌های خود کشور ما می‌جوشد. رشد این نهال و این درخت

متکی است به امکانات کشور خودمان». از این رو «شناخت توانایی‌ها و ظرفیت‌های بالقوه و فرصت‌های بومی» ایده کلیدی این هدف می‌باشد. روش سازماندهی محتوا در اینجا روش از نزدیک به دور و ماریپچی است به‌طوری که دانش‌آموزان بعد درون‌زایی اقتصاد مقاومتی را به‌طور ضمنی در عرصه خانواده درک کرده و سپس به تدریج این درک به عرصه‌های جامعه محلی، استان و کشور گسترش می‌یابد.

جدول ۱۳. سازماندهی چارچوب محتوایی مقوله به کارگیری فناوری

هدف شماره ۱۳: بهره‌مندی مطلوب از فناوری‌های نوین در راستای فعالیت‌های اقتصادی
تولید، توزیع و مصرف بهینه

عناصر/ دوره تحصیلی	دوره اول ابتدایی	دوره دوم ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه
سازماندهی محتوا	محتوا	مهارت‌آموزی و آشنایی مقدماتی با فاوا و نقش آن در حوزه اقتصادی مانند صرفه‌جویی در زمان، مکان، حمل و نقل، کاغذ، محیط زیست و غیره	آشنایی با خرید الکترونیکی، کارت عابر بانک، دستگاه‌های خودپرداز و کارت‌خوان؛ ادامه مهارت‌آموزی در حوزه فاوا؛ نکات ایمنی نگهداری و استفاده از کارت‌های عابر بانک، دستگاه‌های خود پرداز، کارت خوان، خرید الکترونیکی؛ ارزیابی میزان بهره‌گیری صحیح خانواده خود از خدمات الکترونیکی در خرید؛ بررسی میزان صرفه‌جویی مصرف کاغذ و حفظ محیط زیست به هنگام استفاده از خدمات الکترونیکی	مهارت‌آموزی فاوا در فعالیت‌های اقتصادی تولید و توزیع مانند نرم افزارهای ساده حسابداری و انبارداری؛ تجارت الکترونیکی، سایر خدمات الکترونیکی بانک‌ها؛ نکات ایمنی در تجارت و خدمات الکترونیکی بانک‌ها؛ بررسی مشکلات بهره‌گیری از خدمات الکترونیکی و ارائه راهکار برای رفع آن‌ها
حوزه‌های یادگیری ارائه کننده	---	- کار و فناوری، - علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	- کار و فناوری - آداب و مهارت‌های زندگی	- علوم انسانی و مطالعات اجتماعی - آداب و مهارت‌های زندگی

منطق و نکات مربوط به سازماندهی محتوای هدف شماره ۱۳: ایده کلیدی این هدف «آشنایی و چگونگی استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در امور اقتصادی است». محتوای پیش‌بینی شده با روش از ساده به مشکل سازماندهی گردیده اما با توجه به

سطح دشواری آن در دوره اول ابتدایی محتوایی ارائه نگردیده است. دیگر هدف این پژوهش بررسی اعتبار چارچوب محتوایی اقتصاد مقاومتی است. برای رسیدن به این هدف دیدگاه صاحب نظران که از طریق مصاحبه و پرسش نامه به دست آمده بود مورد بررسی قرار گرفت. حاصل بررسی دیدگاه ها در جدول ۱۴ آمده است.

جدول ۱۴. نتایج اعتبار سنجی چارچوب محتوایی

مقوله ها و مضامین کلیدی مستخرج از نقطه نظرات و پیشنهادات	میزان مطلوبیت (براساس درصد)					ملاک های اعتباریابی
	مطلوب	نسبتاً مطلوب	متوسط	نامطلوب	نامطلوب	
در حد امکان مفاهیم و موضوعات اقتصادی بیشتر دیده شود.	۲۷/۳	۳۶/۴	۱۸/۲	۱۸/۲	۰	جامعیت
اهداف و محتوای پیشنهادی دوره متوسطه مناسب بوده اما برخی مطالب تعیین شده برای دوره ابتدایی مانند آشنایی دانش آموزان با مفهوم اقتصاد مقاومتی با سطح رشد یادگیرندگان نامناسب بوده و لازم است به دوره متوسطه منتقل شود.	۹/۱	۵۴/۵	۱۸/۲	۱۸/۲	۰	تناسب با اصول برنامه ریزی درسی
جامعیت زیاد موجب گستردگی اهداف و موضوعات یادگیری شده که لازم است از گستردگی آن کاسته شود تا بتوان براساس ظرفیت برنامه های درسی بدان پرداخت. لذا می توان ۲۴ هدف پیشنهادی را با هم تلفیق نمود و از تعداد آنها کاست.	۰	۶۳/۶	۲۷/۳	۹/۱	۰	قابلیت اجرایی
بین اهداف آموزشی بیان شده از نظر سطح و وزن و گستردگی آن ها در برخی موارد تفاوت زیادی وجود دارد که لازم است این تفاوت زیاد کمتر شده و اهداف هماهنگ و هم وزن باشند.	۹/۱	۵۴/۵	۱۸/۲	۱۸/۲	۰	هماهنگی و انسجام
اهداف براساس رویکرد شایستگی محور نوشته شده و بهتر است این رویکرد در تمامی اهداف رعایت گردد.						سایر موارد

جدول ۱۴ نشان می‌دهد که از منظر ملاک جامعیت بالاترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نسبتاً مطلوب بوده و کمترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نامطلوب بوده است و همچنین فراوانی درصدی گزینه‌های مطلوب و نسبتاً مطلوب در مقایسه با گزینه‌های نامطلوب و نسبتاً نامطلوب بیش‌تر می‌باشد. از نظر ملاک تناسب با اصول برنامه‌ریزی درسی که ملاک‌هایی از قبیل تناسب چارچوب با توانایی یادگیرندگان و رعایت اصول سازماندهی محتوا بیش‌تر مورد بررسی قرار می‌گرفت بالاترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نسبتاً مطلوب بوده و کمترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نامطلوب بوده است و همچنین فراوانی درصدی گزینه‌های مطلوب و نسبتاً مطلوب در مقایسه با گزینه‌های نامطلوب و نسبتاً نامطلوب بیش‌تر می‌باشد. ملاک بعدی قابلیت اجرایی و کاربردی بودن چارچوب بود که در آن بالاترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نسبتاً مطلوب بوده و کمترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه‌های نامطلوب و مطلوب بوده است ولی فراوانی درصدی گزینه‌های مطلوب و نسبتاً مطلوب در مقایسه با گزینه‌های نامطلوب و نسبتاً نامطلوب بیش‌تر می‌باشد. ملاک آخر هماهنگی و انسجام بین اهداف آموزشی و سرفصل‌ها و رئوس مطالب پیشنهادی بود که در این ملاک نیز بالاترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نسبتاً مطلوب و کمترین فراوانی درصدی مربوط به گزینه نامطلوب بوده است و همچنین فراوانی درصدی گزینه‌های مطلوب و نسبتاً مطلوب در مقایسه با گزینه‌های نامطلوب و نسبتاً نامطلوب بیش‌تر می‌باشد. براین اساس می‌توان گفت که چارچوب محتوایی ارائه شده نسبتاً مطلوب بوده و از منظر صاحب‌نظران معتبر تشخیص داده شده است. البته از نظر کاربرپذیری هیچ‌کدام از صاحب‌نظران چارچوب محتوایی را کاملاً مطلوب تشخیص نداده لذا محقق براساس نظرات صاحب‌نظران که در ادامه خواهد آمد اصلاحاتی در چارچوب ارائه شده اعمال نمود.

یافته دیگری که در اعتبارسنجی به‌دست آمد مقوله‌ها و مضامینی بودند که از تحلیل نقطه نظرات مطرح شده صاحب‌نظران در مصاحبه به‌دست آمدند. این مقوله‌ها و مضامین به صورت کلی در جدول ۱۴ مطرح شده اما در زیر با تفصیل بیشتری

توضیح داده می‌شود.

۱. از منظر ملاک جامعیت صاحب‌نظران به‌ویژه صاحب‌نظرانی که در حوزه عمل برنامه‌ریزی درسی اشتغال داشتند معتقد بودند که میزان رعایت این ملاک مطلوب بوده ولی رعایت بیش از حد آن موجب پراکندگی و گسترده‌گی چارچوب شده است و برخی از موضوعات عمومی و گسترده مانند سبک زندگی، شایستگی‌های پایه، ارزش‌های اخلاقی و غیره که در بقیه حوزه‌های یادگیری بدان پرداخته شده از چارچوب کنار گذاشته شود. لذا با توجه به اینکه مطابق دیدگاه شوآب (به نقل از مهرمحمدی، ۱۳۸۸: ۲۹۳)، برنامه درسی به طور اعم و برنامه‌ریزی درسی به طور اخص یک حوزه نظری نیست بلکه حوزه عملی است، دیدگاه کارشناسان حوزه عمل مورد توجه و ملاک قرار گرفت و برخی از موضوعات و سرفصل‌ها مانند سبک زندگی با تکیه بر عقلانیت عملی و تجربه و دیدگاه کارشناسان برنامه‌ریزی درسی از چارچوب محتوایی خارج شدند و برخی دیگر مانند شایستگی‌های پایه (اخلاقیت، تفکر انتقادی و غیره) با سایر اهداف تلفیق شدند.

۲. از منظر اصول برنامه‌ریزی درسی و ملاک‌های سازماندهی وضعیت چارچوب پیشنهادی مطلوب بوده و فقط لازم است عناوین دروس متولی (حوزه‌های یادگیری که قرار است محتوا در آنها گنجانده شود) چارچوب پیشنهادی براساس جدول دروس مصوب شورای عالی آموزش و پرورش به‌طور دقیق ذکر شود.

۳. قابلیت اجرا و به‌کارگیری چارچوب ارائه شده نسبتاً مطلوب ارزیابی شده و لازم است برخی از موضوعات پیش‌بینی شده برای دوره ابتدایی به دلیل نامناسب بودن با سطح رشد و توانایی‌های یادگیرندگان به دوره‌های بالاتر انتقال یابد. برای مثال مفهوم و تعریف اقتصاد مقاومتی یا تحریم، که پیشنهاد می‌شود در دوره ابتدایی به طور ضمنی به این مفهوم اشاره گردد و تعریف آن به دوره متوسطه منتقل گردد. صاحب‌نظری (P۱) در

این باره چنین می‌گوید: «صحبت کردن درباره تحریم و مسائلی که نگرانی و اضطراب به بار می‌آورد در دوره ابتدایی مناسب نیست بچه‌ها روحیه لطیفی دارند لذا چنین موضوعاتی بهتر است در دوره متوسطه مد نظر قرار بگیرد».

۴. نحوه هدف‌نویسی و قالب بیان اهداف براساس شایستگی‌ها انجام شده اما در برخی موارد اشکالاتی مشاهده می‌شود که لازم است براساس سند برنامه درسی ملی ملاک شایستگی محوری در اهداف کاملاً رعایت گردد.

۵. از منظر ملاک هماهنگی و انسجام، بین اهداف و موضوعات بیان شده سازگاری وجود دارد اما لازم است سطح و میزان کلیت و گستردگی اهداف نزدیک به هم بوده و به عبارتی اهداف هم وزن باشند. صاحب‌نظری (P۳) می‌گوید: برخی از مقوله‌های پیشنهادی بسیار کلی است و هم سطح اهداف دیگر نیست لذا هم وزن کردن اهداف باید صورت پذیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش به دنبال تدوین چارچوب محتوایی برای آموزش اقتصاد مقاومتی بود تا از این طریق بتوان اقتصاد مقاومتی را در برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران گنجاند. بدین منظور ابتدا مؤلفه‌ها و مقوله‌های مهم اقتصاد مقاومتی از طریق تحلیل اسناد و منابع علمی مطابق شکل ۱ استخراج شد. از این رو ۱۳ هدف آموزشی به‌دست آمد. در این یافته‌ها مقوله‌های فرهنگی نظیر مصرف بهینه و غیره با یافته‌های سبکتکین و همکاران (۱۳۹۲) و کامفیروزی و همکاران (۱۳۹۲)، مقوله مربوط به آموزش علم اقتصاد با یافته‌های پیغامی و تورانی (۱۳۹۰) و وال استد و واتس (۲۰۱۵)، مقوله مربوط به نظام اقتصاد اسلامی با یافته‌های اسدی (۱۳۹۳)، مقوله‌های مربوط به روی آوردن به تولید داخلی، اقتصاد چند محصولی، مهارت‌آموزی با یافته‌های فرخ‌پور و همکاران (۱۳۹۴) و میرمعزی (۱۳۹۱) و مقوله‌های مربوط به روابط بین‌المللی و تعاملات سازنده جهانی با یافته‌های سیفلو (۱۳۹۳) و سالبرگ (۲۰۰۶) مطابقت دارد. سپس براساس

آن‌ها ماهیت سه عنصر برنامه درسی آموزش اقتصاد مقاومتی مشخص گردید. پس از تعیین ماهیت سه عنصر هدف، محتوا و سازماندهی محتوا یافته‌های به دست آمده با استفاده از دیدگاه صاحب‌نظران مورد اعتبارسنجی قرار گرفتند. از این رو یافته‌های این پژوهش به‌طور عمده معطوف به تعیین محتوای آموزش اقتصاد مقاومتی و سازماندهی آن بود. محتوا به مثابه سرفصل‌ها و رئوس اصلی مطالب مدنظر بود. یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد که در هر کدام از اهداف سعی شده آنچه برای پدید آمدن یک شایستگی در یادگیرنده لازم به نظر می‌رسد در حد امکان در محتوا پیش‌بینی شود. به عبارت دیگر محتوا صرفاً شامل مطالبی نباشد که در یادگیرنده دانش و معلومات به بار آورد بلکه سرفصل‌های پیش‌بینی شده طوری باشند که بستر لازم را برای تغییر نگرش و در نهایت بروز یک رفتار و شایستگی فراهم سازند. برای مثال در مقوله روابط بین‌المللی اقتصادی صرفاً به مفاهیم روابط بین‌المللی پرداخته نشده بلکه سرفصل‌ها و رئوس تحت عنوان درک نیاز به روابط با دیگران، چگونگی برقراری ارتباط با دیگران و روابط بین‌المللی، نقش مردم در بهسازی روابط بین‌المللی پیش‌بینی شده تا زمینه‌ای فراهم آید که یادگیرندگان برقراری تعامل جهانی و روابط بین‌المللی را برای یک کشور ضروری تلقی نموده و ضمن آشنایی با نقش مردم در بهسازی روابط بین‌المللی در این راستا بکوشند.

پس از تعیین محتوا، پژوهش بدنبال سازماندهی محتوا در برنامه‌های درسی نظام آموزش رسمی و عمومی بود. در این سازماندهی سهم حوزه‌های یادگیری براساس ارتباط و قرابتی که با موضوع و مقوله‌های اقتصاد مقاومتی داشتند متفاوت است. علاوه بر این میزان سهم درگیری هریک از حوزه‌های یادگیری در بین دوره‌های مختلف تحصیلی نیز متفاوت می‌باشد. در دوره اول ابتدایی از بین حوزه‌های یادگیری حوزه زبان‌آموزی و قرآن و معارف اسلامی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. زیرا حوزه مطالعات اجتماعی که تقریباً بیشترین قرابت را با موضوع اقتصاد مقاومتی داشت در دوره اول ابتدایی وجود ندارد. در دوره دوم ابتدایی بالطبع حوزه مطالعات اجتماعی بیشترین سهم را دارد. برخی از مقوله‌هایی که در دوره اول ابتدایی به حوزه زبان‌آموزی اختصاص داده شده بودند در حوزه

مطالعات اجتماعی سازماندهی گردیدند. در دوره اول متوسطه چون حوزه کار و فناوری و آداب و مهارت‌های زندگی در هر سه پایه وجود دارد فرصتی فراهم می‌گشت تا برخی از مقوله‌های به‌دست آمده در حوزه‌های یادگیری مذکور سازماندهی گردند. در دوره دوم متوسطه به دلیل اینکه دانش‌آموزان در رشته‌های مختلف تحصیل می‌نمایند ولی چارچوب محتوایی برای کلیه دانش‌آموزان پیش‌بینی شده است کمبود دروس مشترک در حوزه یادگیری مطالعات اجتماعی که قرابت بیشتری با اقتصاد مقاومتی داشته باشد سازماندهی محتوا را با مشکل مواجه می‌ساخت. براین اساس ارائه درسی مشترک با نام اقتصاد برای تمامی رشته‌های دوره دوم متوسطه می‌تواند در راستای آموزش اقتصاد و اقتصاد مقاومتی بسیار کارگشا باشد.

نکته حائز اهمیت دیگر این است که چارچوب یافته‌های این پژوهش با عنوان چارچوب محتوا، سرفصل‌ها و رئوس اصلی مطالب آموزش اقتصاد مقاومتی را روشن ساخت و این چارچوب بستر را برای ارائه محتوا و پیش‌بینی فعالیت‌های یادگیری مهیا ساخت. اما چون ارائه محتوا بیشتر معطوف به قالب بازنمایی محتواست که می‌تواند به شکل ادبی، توضیحی، داستان، شعر، فیلم، پویانمایی، نمودار و غیره صورت پذیرد تولید محتوا در این قالب‌ها از محدوده پژوهش خارج بود اما آنچه قابل ذکر است این است که در تحقق اقتصاد مقاومتی محتوایی که بتواند نگرش و باور افراد را نسبت به انجام رفتارهای اقتصادی تغییر دهد کارایی بهتری از محتوایی که صرفاً دانش لازم را به‌طور مستقیم در اختیار یادگیرنده قرار می‌دهد خواهد داشت و این امر مطابق دیدگاه صاحب‌نظران مشارکت‌کننده در پژوهش به‌ویژه در دوره ابتدایی بسیار حائز اهمیت است. یافته کامفیروزی و همکاران (۱۳۹۲) نیز مبنی بر این‌که در کنار برنامه‌ریزی اقتصادی فرهنگ‌سازی مهم‌ترین مقوله برای اقتصاد مقاومتی است، مؤید این موضوع است. بنابراین ارائه محتوای پیشنهادی با قالب‌های مختلف، موضوعی است که در هنگام تولید مواد آموزشی از جمله کتب درسی لازم است مورد توجه قرار بگیرد.

براساس یافته‌های حاصل طراحی و تدوین برنامه درسی آموزش اقتصاد به عنوان یک موضوع درسی جداگانه در تمام رشته‌های دایر در دوره دوم متوسطه،

افزایش ساعات درسی حوزه کار و فناوری، آشنا نمودن عوامل انسانی آموزش و پرورش و مدارس و همچنین اولیا با سبک زندگی مناسب با اقتصاد مقاومتی از طریق دوره‌های آموزشی مانند آموزش خانواده، آشنا نمودن مدیران، معلمان و اولیا با نحوه آموزش اقتصاد مقاومتی به کودکان، تولید محتواهای چندرسانه‌ای مانند انیمیشن، فیلم کوتاه و غیره در خصوص آموزش اقتصاد مقاومتی، برگزاری نشست‌های هم‌اندیشی در خصوص چرایی اقتصاد مقاومتی با اولیاء و دانش‌آموزان در مدارس پیشنهاد می‌شود. علاوه بر این بررسی قابلیت اجرایی چارچوب پیشنهادی از دیدگاه معلمان، تحلیل برنامه‌های درسی موجود از منظر مؤلفه‌های آموزش اقتصاد مقاومتی، انجام مطالعات میدانی در راستای کارایی و اثربخشی چارچوب پیشنهادی محتوای آموزش اقتصاد مقاومتی در مدارس و تغییر رفتار یادگیرندگان از پیشنهادهای پژوهشی این مطالعه است.

پژوهش حاضر مانند هر مطالعه علمی دیگر با محدودیت‌هایی همراه بوده که از جمله این محدودیت‌ها می‌توان به کمبود منابع علمی در خصوص آموزش اقتصاد مقاومتی به‌ویژه منابع علمی خارجی مربوط به اقتصاد مقاومتی، همکاری ضعیف صاحب‌نظران به دلیل اشتغال زیاد علمی و حرفه‌ای، قلمداد نمودن موضوعات و رئوس محتوای آموزش اقتصاد مقاومتی به عنوان فعالیت‌های یادگیری و عدم تفکیک بین محتوا و قالب ارائه محتوا از سوی برخی از مشارکت‌کنندگان اشاره کرد.

- اسدی، علی. (۱۳۹۳). نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی. فصل‌نامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲(۵)، ۳۹-۲۵.
- اصغری، محمود. (۱۳۹۴). اقتصاد مقاومتی؛ چیستی، چرایی، مبانی، مؤلفه‌ها، اهداف و راهبردها (در کلام مقام معظم رهبری). فصل‌نامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۱(۱)، ۸۳-۱۱۶.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای. (۱۳۹۲). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. قابل‌بازایی در سایت: www.farsi.khamenei.ir
- پیغامی، عادل و تورانی، حیدر. (۱۳۹۰). نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول. فصل‌نامه نوآوری‌های آموزشی، ۹(۳۷)، ۳۱-۵۲.
- تبریزی، منصوره. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی. فصل‌نامه علوم اجتماعی، ۲۱(۶۴)، ۱۰۵-۱۳۸.
- رضوی، مهسا و مهرزاد، ندا. (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی و ملزومات دستیابی به آن؛ رهیافت اصلاح الگوی مصرف. مقاله ارائه شده در همایش ملی سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی، جهاد دانشگاهی واحد البرز.
- سبکتکین، قربانعلی؛ جعفری، احمد و جعفری، همت. (۱۳۹۲). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به سبک زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی؛ مطالعه موردی: دانش‌آموزان شهر کرج. مقاله ارائه شده در همایش ملی سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی، جهاد دانشگاهی واحد البرز.
- سیف، الله‌مراد. (۱۳۹۱). الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری). فصل‌نامه آفاق امنیت، ۵(۱۶)، ۵-۲۲.
- سیف، الله‌مراد و حافظیه، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). راهبردهای تجارت بین‌الملل اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران. فصل‌نامه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۶(۶۰)، ۱۸۳-۲۱۶.
- سیفیلو، سجاد. (۱۳۹۳). مفهوم شناسی اقتصاد مقاومتی. دو فصل‌نامه معرفت اقتصاد اسلامی، ۵(۲)، ۱۵۱-۱۷۳.
- شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (سند مشهد مقدس). تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۹۰). مردم‌نگاری آموزش: چند مطالعه مردم‌نگارانه در زمینه آموزش و پرورش امروز ایران. تهران: نشر علم.
- فرخ‌پور، الهه؛ خانپور، حمیدرضا و فرخ‌پور، فاطمه. (۱۳۹۴). بررسی نقش آموزش‌های مهارتی در مشاغل نوین با رویکرد تکنولوژی در شرایط اقتصاد مقاومتی. مقاله ارائه شده در اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی. انجمن مدیریت ایران واحد خراسان.
- کامفیروزی، محمدحسن؛ بنیادی‌نائینی، علی و موسوی‌لقمان، سیده‌اشرف. (۱۳۹۲). بررسی نقش عوامل در اقتصاد بدون نفت در الگوی اقتصاد مقاومتی. فصل‌نامه اقتصاد اسلامی، ۱۳(۵۲)، ۵۹-۸۷.
- معدن‌دارآرانی، عباس و سرکارآرانی، محمدرضا. (۱۳۸۸). آموزش و توسعه، مباحث نوین در اقتصاد آموزش. تهران: نشر نی.
- مقام معظم رهبری. (۱۳۹۰/۵/۲۶). بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با برگزیدگان بخش اقتصادی. -----
- (۱۳۹۱/۵/۳). بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام. -----
- (۱۳۹۱/۶/۲). بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس جمهوری و هیئت دولت. -----
- (۱۳۹۳/۱/۱). بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی.
- مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۸). برنامه درسی: نظرها، رویکردها و چشم‌اندازها. تهران: انتشارات سمت.
- میرمعزی، سیدحسین. (۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری). فصل‌نامه اقتصاد اسلامی، ۱۲(۴۷)، ۴۹-۷۶.
- میلانی، جمیل. (۱۳۹۴). اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن. مجله اقتصادی، ۱۵(۸ و ۷)، ۵-۲۲.

- Amiri, M., Partabian, A., & Safari, M. (2014). Study the role of the university and its elements in realizing resistive economy. *Open Access Journal of Resistive Economics*, 2(4), 104-114.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2008). *Economic vulnerability and resilience concepts and measurements*. Research paper No. 2008/55, UNU-WIDER, World Institute for Development Economics Research. Available at <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rp2008-55.pdf>
- Finkelstein, N., Hanson, T., Huang, C.-W. Hirschman, B., & Huang, M. (2010). *Effects of problem based economics on high school economics instruction*. US Department of Education, Institute of Education Sciences.
- Sahlberg, P. (2006). Education reform for raising economic competitiveness. *Journal of Education Change*, 7(4), 259-287.
- Walstad, W., & Watts, M. (2015). Perspectives on economics in the school curriculum: Coursework, content and research. *The Journal of Economic Education*, 46(3), 324-339.